

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PSIHOLOĢIJAS NODAĻA

**VECĀKU KOMPETENCES PIEDĒVĒŠANA AUDZINĀŠANAS
NEVEIKSMJU GADĪJUMĀ ATKARĪBĀ NO VECĀKA
DZIMUMA**

BAKALaura DARBS

Autors: **Agate Mūrniece**

Studenta apliecības Nr.: 18124

Darba vadītājs: Ph. D. prof Ivars Austers

RĪGA 2021

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis bija noskaidrot kā vecāku dzimums ietekmē vainas, kompetences un atbildības piedēvēšanu audzināšanas neveiksmju gadījumos.

Bakalaura darbā tika izmantota oriģināla eksperiments, kurā tika iekļauti 4 situācijas apraksti un 3 jautājumus katrā par kompetenci, atbildību un vainu. Kopā piedalījās 258 respondenti vecumā 19-69 gadiem ($M=34,7$), ar (95 %) un bez audzināšana pieredzes (5 %). Pētījums ir eksperiments, ar 2 grupām.

Nevienā no jautājumiem netika atrastas statistiski nozīmīgas atšķirības.

Atslēgas vārdi: vecāku kompetence, dzimumu stereotipi, vainas piedēvēšana, atbildības novērtējums, audzināšanas neveiksmes.

ABSTRACT

The aim of the study was to find the gender of parents influences the attribution of blame, competence, and responsibility in cases of parenting mistakes.

An original experiment was used in the bachelor's thesis, which included 4 situation descriptions and 3 questions in each about competence, responsibility, and guilt. A total of 258 respondents aged 19-69 (M=34,7) participated, with (95%) and without parenting experience (5%). The study is an experiment with 2 groups.

No statistically significant differences were found in any of the questions.

Key words: parental competence, sex stereotypes, attribution of blame, liability assessment, parental mistakes

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	5
Vainas piedēvēšana.....	6
Vainas piedēvēšanas jēdziens.....	6
Audzināšanas pieredzes saistība ar vainas piedēvēšanu.....	8
Dzimuma stereotipi un viedoklis par vecākiem.....	9
Vecāku kompetence.....	13
Audzināšanas pieredze.....	16
Vecāku audzināšanas pieredze.....	16
Skolotāju audzināšanas pieredze.....	17
Brāļu un māsu audzināšanas pieredze.....	18
Metode.....	20
Rezultāti.....	22
Diskusija.....	25
Secinājumi.....	28
Izmantotā literatūra.....	29

IEVADS

Vecāku kompetence ir temats, par kuru visbiežāk tiek spriest neveiksmju gadījumos vai tad, kad tiek lemts par bērna aizbildniecību. Taču kompetence nav novērojama tikai noteiktos brīžos, tā parādās katrā vecāka uzdevumu pildīšanas laikā. Runājot par vecāku kompetenci tiek daudz pieminēta māte, bet bērna tēvam arī ir vecāka loma. Vai kompetences tiek piedēvētas atšķirīgi atkarībā no dzimuma? Šis ir jautājums, kas tiks apskatīts šī bakalaura darba ietvaros.

Džozefs Konrads (Conrad, 1896) ir teicis, ka nekļūdās tikai tie, kuri neko nedara. Kļūdas audzināšanā ir dabiskas, pat “perfektie” vecāki kļūdās. Taču pētījums, kas tika veikts ASV (Walzer, & Czopp, 2011) atklāj, ka identiskos neveiksmju gadījumos māte tiek sodīta vairāk nekā tēvs, kā arī māte tiek uztverta mazāk kompetenta savā lomā. Šī bakalaura darba turpinājumā tiks tuvāk apskatīti iemesli, kāpēc mātes tiek sodītas vairāk un kļūdu gadījumos uztveras kā mazāk kompetents vecāks. Šis jēdziens zinātniskajā literatūrā lielākoties tiek apskatīts no vecāku puses – kompetences izjūta. Taču daudz mazāk tiek apskatīts, kā apkārtējie uztver vecāku kompetenci un kā vecāki tiek vērtēti tās kontekstā.

Mērķis - noskaidrot kā vecāku dzimums ietekmē vainas, kompetences un atbildības piedēvēšanu audzināšanas neveiksmju gadījumos.

Pētījuma jautājumi:

- 1) kā vecāka dzimums ietekmē piedēvēto kompetences līmeni?
- 2) kurš dzimums kļūdu gadījumos tiks vainots vairāk?
- 3) kā audzināšanas pieredze prognozē vainas piedēvēšanu vecākam?

Hipotēzes:

- 1) Mātes tiks uztvertas kā vairāk kompetentas
- 2) Mātes neveiksmju gadījumā tiks vainotas vairāk
- 3) Respondenti ar audzināšanas pieredzi vecākus neveiksmju gadījumā vērtēs negatīvāk nekā tie, kuriem pieredzes nav

VAINAS PIEDĒVĒŠANA

Vainas piedēvēšanas jēdziens

Pārmetums ir sarežģīts jēdziens. Var saprast, ka tas sastāv no vairākām sastāvdaļām, ieskaitot atziņas, kas saistītas ar vainas piešķiršanu (cēloņa piedēvēšanu), atziņas, kas attiecas uz izvairīšanos no vainas un ietekmi, kas saistītas ar vainas spriedumiem (McGee, Wolfe, & Olson, 2011). Šavers (Shaver, 1985) izklāstīja teorētisku atziņu secību, kuru rezultātā tiek piedēvēta vaina. Pirmkārt, indivīds novērtē otra (vai sevis) notikuma cēloņsakarību, izmantojot cēloņsakarības dimensiju (piemēram, novērtējums par to, vai indivīda iekšējie aspekti veicināja notikumu). Pēc tam vērtētājs atbildību piešķir, pamatojoties uz vairākiem faktoriem: cik lielā mērā vaininieks varēja paredzēt savas rīcības sekas; nodoms izraisīt notikumu; gribas pakāpe; un, novērtējot darbības morālo nepareizību. Vainas piedēvēšana ir morāla, afektīva un vērtējoša atbilde, kas rodas pēc tam, kad indivīds novērtē un noraida pārkāpēja personas pamatojuma vai attaisnojuma validitāti par iedarbību, kas, pēc indivīda domām, tika radīta ar nodomu. Tāpēc vaina ir šo atziņu apvienojums vai produkts.

Šeivers (Shaver, 1985) arī ir uzsvēris, ka vainas atribūcija radīsies, kad netiek pieņemti attaisnojumi par nodarījumu. Tā ir taisnība gan sevis, gan citu vainošanas gadījumos. Snaiders un kolēģis (Snyder, & Higgins, 1988, kā minēts McGee, Wolfe, & Olson, 2011) piedāvā teoriju par attaisnojumu radīšanu. Pēc šīs teorijas, no sevis vainošanas var izvairīties manipulējot ar atbildības atribūcijas elementiem. Kaut arī attaisnojumu teorija uzsver uz sevi virzītus attaisnojumus, tā var ietvert attaisnojumus pret nozīmīgiem cilvēkiem indivīda dzīvē. Iespējams, ka imantojot attaisnojumus var traucēt vainas atribūciju, kas arī ļaus izvairīties no negatīvajām afektīvajām vainas sekām un radīs mazāku pret sevi vai citiem vērstu negatīvo ietekmi. Tādējādi attaisnojumi ir svarīga sastāvdaļa visaptverošai vainas procesa izpratnei.

Saskaņā ar Heidera (Heider 1958, kā minēts Shaver, 1985) teoriju, parastā indivīda darbības analīzi izšķir a) personīgās puses - spēka, nodoma – un b) vides puses - uzdevuma grūtības, iespējas vai veiksmes dispozicionālos aspektus. Lai izpildītu uzdevumu, personas spējām jāpārsniedz uzdevuma grūtības, personai ir jābūt nodomam veikt uzdevumu, un ir jābūt piepūlei nolūka norādītajā virzienā. Pieņemsim, ka indivīds ir noteicis, ka darbība tika veikta ar nodomu. Vai šī tīšā darbība personu informē par vaininieka personīgo attieksmi vai tikai atspoguļo spēcīgu sociālās vides izdarīto spiedienu? Šis jautājumu tiek apspriests un

norāda uz problēmu, kuru risina korespondentu secinājumu teorija (Jones & Davis, 1965; Jones & McGillis, 1976, kā minēts Shaver, 1985), īpašs atribūcijas modelis, kas paredzēts, lai dažas Heidera idejas padarītu precīzāk pārbaudāmas

Vērtētāji bieži secina vaininieka motīvus un attieksmi no darbībām, kuras viņi personīgi nav pieredzējuši (zvērīnātie pieņemtie spriedumi ir viens spilgts piemērs), un korespondentu secinājumu teorija piedāvā veidu, kā to panākt. Teorijā vispirms tiek pieņemts, ka darītājam bija priekšzināšanas par viņa uzvedības sekām, ka bija nodoms panākt dažas no šīm zināmajām sekām un ka viņam bija pietiekamas spējas nodomu nodot veiksmīgai izrādei. Katra darbība tiek uztverta kā izvēle, pat ja izvēle ir tikai starp darbību un bezdarbību. Ja uzvedību var uzskatīt par izvēles produktu starp diviem vai starp vairākiem iespējamajiem darbības veidiem, var pārbaudīt alternatīvas, lai uzskaitītu katras izvēles sekas. Neatkarīgi no tā, vai viņi ir pieredzējuši uzvedību vai nē, vērtētāji var izmantot savu pieredzi, lai rekonstruētu, kādas sekas varētu būt, lai identificētu sekas, kas būtu kopīgas visām izvēlēm, un izolētu tās sekas, kas raksturīgas tikai izvēlētajai darbības virzienam. Ja šo "retāk sastopamo" seku skaits ir mazs, un to pieļaujamā vēlamība ir zema, vērtētājs var būt drošs, ka veiktā darbība atspoguļo personīgo attieksmi.

Villicana un kolēģi (Villicana, Garcia, & Biernat, 2015) savā pētījumā vēlējās izpētīt, kā pieticīgas "neveiksmes" vecāku jomā ietekmē spriedumus par heteroseksuālām mātēm un tēviem, un pārbaudīt Česlera (Chesler, 2011, kā minēts Villicana, Garcia, & Biernat, 2015) pieņēmumu, ka mātēm ir pienākums iesaistīties būtiskajās vecāku aktivitātēs nepieļaujot kļūdas, turpretī tēviem ir ierobežota vecāku atbildība un ir sagaidāmas un atļautas nelielas audzināšanas neveiksmes. Tas, ko viņi noskaidroja, salīdzinot vecāku subjektīvo "labumu" ar objektīvo vērtējumiem par vecāku uzvedību (faktisku iesaisti vecāku uzdevumos), ir tas, ka abu dzimuma vecāku audzināšana tika uztverta vienlīdz laba, pat, kad mātes bija vairāk iesaistītas dažādās vecāku aktivitātēs. No šī var secināt, ka no mātēm tiek sagaidīts vairāk, un sievietēm ir jā dara vairāk, lai tiktu uztvertas kā vienlīdz labas vecāku lomā salīdzinot ar vīriešiem.

Bodenhauzens un Lihtenšteins (Bodenhauzen, & Lichtenstein, 1987) veica pētījumu, kurā dalībniekiem lūdza novērtēt apsūdzēto vainu. Apsūdzētais bija vai nu latīņamerikānis vai bez minētas etniskās piederības. Pētījuma rezultāti apstiprināja izvirzīto hipotēzi, ka saskaroties ar sarežģītu sprieduma situāciju, dalībnieki sprieduma vienkāršošanai izmantos stereotipus, konkrētāk, dalībnieki izmantoja stereotipus kā galveno tēmu, ap kuru viņi organizē dotos pierādījumus, kas atbilst stereotipam, un pretrunīgo informāciju atstāja novārtā.

Sociālās normas ir dalīta sociāla uztvere par vai aizliegumi pret “atbilstošām” vai “nepiemērotām” aktivitātēm un lomām (Settersten, & Hagestad, 1996a, b; Settersten, 2003; Dannefer and Settersten, 2010, kā minēts Eicher et al., 2016). Tās pēc definīcijas ir plaši izplatītas sociālās grupās un tiek stiprinātas caur sociālām attiecībām, sociālās institūcijās, politikā un plašsaziņas līdzekļos. Sniedzot skaidrojumu tam, kas ir “normāli”, sociālās normas, attiecīgi no socioloģijas funkcionālistiskās un konstruktīvistiskās perspektīvas, var nodrošināt līdzekļus kārtības nodrošināšanai sabiedrībā un drošības un paredzamības izjūtu indivīdu dzīves laikā (Eicher et al., 2016). Daudzi pētījumi ir dokumentējuši sociālo normu nozīmīgo lomu indivīdu attieksmes un uzvedības veidošanā (Berkowitz, 2004, kā minēts Eicher et al., 2016). Šie pētījumi parasti koncentrējas uz indivīdu normatīvajām cerībām, tas ir, uz uztveri ko citi uzskata par piemērotu vai nepiemērotu. Cilvēki parasti neierobežo šīs normatīvās cerības tikai konkrētām situācijām vai vietējām kopienām, bet gan piemēro tās lielākam situāciju spektram un plašākām iedomātām kopienām.

Nemot vērā, ka no mātēm tiek sagaidīts vairāk, un viņām ir jādara vairāk, lai tiktu uztvertas kā vienlīdz labas salīdzinot ar tēviem (Villicana, Garcia, & Biernat, 2015) un, ka pētījumos jau ir parādīties, ka identiskos neveiksmju gadījumos māte tiek sodīta vairāk nekā tēvs, kā arī sieviete tiek uztverta mazāk kompetenta (Walzer, & Czopp, 2011), viena no šī bakalaura darba hipotēzēm ir, ka mātes neveiksmju gadījumā tiks vainotas vairāk.

Audzināšanas pieredzes saistība ar vainas piedēvēšanu

Bodenhausens (Bodenhausen, 1990) uzskata, ka tas, vai mēs reaģējam uz indivīdu ar vispārējiem uzskatiem par grupu no kuras viņš ir vai ar pārdomātu katras personas unikālo īpašību analīzi, lielā mērā ir atkarīgs no tā, vai stereotipiskie uzskati nodrošina vieglu, šķietami atbilstošu pamatu atbildes sniegšanai, un vai ātra un mazāk piepūles pilna reakcija ir nepieciešama vai vēlama. Stereotipiskas atbildes var dominēt, ja vien sociālajam uztvērējam ir pietiekama momentāna spēja un motivācija iesaistīties centīgā, sistemātiskā domāšanā. Motivācijas faktori iekļauj personīgā iesaiste. Faktori, kas ierobežo spēju sistemātiski apstrādāt informāciju, ir uzmanības novēršana, informācijas pārslodze un uzdevumu sarežģītība. Šī bakalaura darba ietvaros tiks apskatīts tas, kā personīgā iesaiste, šajā bakalaura darbā - audzināšanas pieredze, ietekmē vainas piedēvēšanu vecākiem.

Vērtējot citus, cilvēkiem spēcīgākas emocionālās reakcijas nerada vis kompetence - nekompetence, bet gan vērtējamā morālums – amorālums (Wojciszke, 2005). Morālums ietver ar emocionālā siltuma īpašības, kas tika minētas iepriekš. Citu morālums attiecas uz cilvēka personīgajām interesēm, tāpēc emocionālās reakcijas ir spēcīgākas. Savukārt attiecībā uz sevi cilvēkiem parasti svarīgāka ir kompetence, jo tā nosaka efektivitāti personīgo mērķu sasniegšanā. No šī izriet trešais pētījuma jautājums: kā audzināšanas pieredze prognozē vainas piedēvēšanu vecākam? No iegūtās informācijas varētu secināt, ka gadījumā, kad vērtētājs, šajā pētījumā respondents, pats ir vecāks, viņš gadījumā minētā vecāka kļūdas varētu vērtēt negatīvāk nekā tie, kuriem nav bērnu.

DZIMUMA STEREOTIPI UN VIEDOKLIS PAR VECĀKIEM

Sociālie psihologi ir uzkrājuši pārliecinošus pierādījumus tam, ka stereotipi (t.i., gaidu izmantošana par sociālo grupu, vērtējot mērķa indivīdu) ietekmē gan citu cilvēku uztveri, gan izturēšanos pret viņiem (Bodenhausen, 1990). Saskaņā ar sociālo lomu teoriju (Eagly et al., 2000) atšķirības starp dzimumu sociālajā uzvedībā rodas no sabiedrībā dominējošā dzimumu lomu sadalījuma, kurā sievietes tiek uzskatītas par mājražotājām un vīrieši par ekonomikas nodrošinātājām. Šis sadalījums joprojām ir redzams mūsdienu sabiedrībās; mātes visbiežāk ir mazo bērnu primārās aprūpētājas (Huerta et al., 2013, kā minēts Endendijk et al., 2017), sievietes ir vairāk pārstāvētas izglītības un kopjošās profesijās (piemēram, auklītes, pirmsskolas skolotājas, māsiņas), un vīrieši ir pārāk pārstāvēti profesijās, kas saistītas ar varu, fizisko spēku, statusu un valdonīgas personības īpašībām (ti, vadība, inženierzinātnes) (Endendijk et al., 2017). Tas ir novērojams arī Latvijas teritorijā. 2016. gada dati (Centrālā statistikas pārvalde, 2016) liecina, ka nodarbināto sadalījumā pa profesijām un saimniecisko darbību veidiem vērojama horizontālā segregācija - Latvijā augsts sieviešu īpatsvars ir izglītībā, veselībā un sociālajā aprūpē, bet vīriešu – būvniecībā. Tiek ierosināts, ka šīs dzimumu lomas ved pie stereotipiskām idejām un gaidām par atšķirīgo vīriešu un sieviešu raksturu un uzvedību (t.i., dzimumu stereotipiem), kas noved pie atšķirīgas attieksmes pret vīriešiem un sievietēm, kā arī pret zēniem un meitenēm, kas savukārt noved pie dzimumu atšķirības uzvedībā.

Vīrieši un sievietes ir tendēti sievietes vērtēt primāri pēc ārējā izskata, nevis pēc sasniegumiem, taču vīrieši netiek šādi vērtēti (Fredrickson, & Roberts, 1997). Kā rezultātā, sieviešu vispārējā vērtības spriedumā dominē izskats, pat kontekstos, kur tam nevajadzētu būt

nozīmīgam. Ellemersa (Ellemers, 2017) uzskata, ka dzimuma stereotipi netieši ietekmē pieņēmumus, kādi mums ir attiecībā uz atsevišķu sieviešu un vīriešu īpašībām, prioritātēm, vajadzībām, kā arī standartiem, pēc kuriem mēs viņus vērtējam. Viņa min, ka vīriešu stereotipiskā sfēra ir spēks, bet sievietēm tā ir kopība. Vīrieši ir orientēti uz individuālu uzdevumu veikšanu, kamēr sievietes – rūpēties par citiem. Vīriešu prioritāte ir darbs, sievietēm – ģimene. Vīriešu uztvertā kvalitāte ir kompetence, sievietēm – siltums. Vīriešu novārtā atstātās vajadzības ir starppersonu sakari, sievietēm – profesionālie sasniegumi.

Kādā pētījumā (Eagly, & Mladinic, 1994) tika atklāts, ka sievietes tiek stereotipizētas pozitīvāk nekā vīrieši, kā arī viņām tiek piedēvētas labvēlīgākas iezīmes, piemēram, siltums un rūpes. Bieži šie pozitīvie stereotipi ir kā sekas grupu dabisko un iedzimto spēju atšķirībām. Līdz ar to, pozitīvi stereotipizētās grupas bieži asociē ar iedzimtām kompetencēm ģenētisko vai bioloģisko faktoru dēļ. Piemēram, viens no pirmajiem stereotipiem, ko cilvēki piemin par afroamerikāņiem, ir tas, ka viņi ir dabiski sportiski (Czopp & Monteith, 2006). Citā pētījumā (Harrison, & Lawrence, 2004) dalībniekiem tika jautāts, kādi iemesli, viņuprāt, ir atbildīgi par afroamerikāņu sportiskajiem sasniegumiem, viņi galvenokārt minēja iemeslus, kas saistīti ar afroamerikāņu bioloģiskajām, ģenētiskajām un evolūcijas priekšrocībām. Tā kā pozitīvie stereotipi bieži ir noteicoši un nosaka kādam objektam ir jābūt, uztvērēji var iedrošināt un apbalvot šādu stereotipu konsekventu uzvedību, piemēram, ļoti atlētisks afroamerikānis visticamāk tiks uztverts kā objektīvi sportiskāks (stiprāks, ātrāks) nekā baltais, kurš arī raksturots kā ļoti atlētisks (Walzer, & Czopp, 2011). Citā pētījumā (Czopp, 2010) tas apstiprinājās - baltais uztvērējs mudināja melnādaino studentu sportistu, bet ne balto studentu sportistu, veikt ar sportu saistītas aktivitātes (trenēties) uz akadēmisko darbību (mācīšanās) rēķina. Šādas gaidas var radīt negatīvas sekas tiem objektiem, kuri stereotipu noraida ar neatbilstošu uzvedību. Piemēram, sievietes, kas veic pašreklāmu, kas nepieciešama karjeras virzībai (piemēram, pašpārlicinātība, pārlicība), bieži tiek sodītas par sieviešu pieticības un pieklājības stereotipu pārkāpšanu (Rudman, 1998). Tāpat Korrela un viņas kolēģi atrada pierādījumus par “mātes sodu”, piemēram, ka strādājošās mātes ne tikai tiek uztvertas kā mazāk patīkamas nekā strādājošie tēvi, bet arī to, ka viņas tiek uztvertas kā mazāk kompetentas darbā un kā pelnījuši zemākas sākuma algas (Correll, Benard, & Paik, 2007). Pastāv priekšstats, ka pozitīvi stereotipiskus indivīdus var sodīt arī par to, ka viņi nav attaisnojuši augstās cerības, kas saistītas ar viņu grupas stereotipiskajiem “spēkiem”. Līdz ar to, pat ja nav stereotipiski nekonsekventu pierādījumu, stereotipiem atbilstošas informācijas trūkums ir pietiekams, lai izraisītu indivīda negatīvu vērtējumu.

Šie stereotipi netieši iespaido mūsu spriedumu par vīriešiem un sievietēm kā bērnu vecākiem. Cilvēki sagaida, kad sieviete kļūst par vecāku, ka viņas prioritāte būs rūpēties par bērnu, kas ietekmēs to, ka viņa būs mazāk apņēmīga un ambicioza darbā. Turpretī, kad vīrietis kļūst par vecāku, tas neietekmē viņa spējas kā darba ņēmējam. Šīs netiešie pieņēmumi - pat ja tie nav pamatoti – ietekmē darba un karjeras iespējas, ko saņem sievietes un vīrieši. Pētījumā (Corell et al., 2007, kā minēts Ellemers, 2017), kur dalībniekiem lūdzta novērtēt amatam vispiederīgāko darbinieku, darbam rekomendēja sievietes, kurām nav bērnu, pat, ja darba devējam bija doti identiski darba piedāvājumi. Dažādi pētījumi ir atklājuši, ka profesionālas sievietes pēc kļūšanas par mātēm tiek uzskatītas par mazāk kompetentām, turpretī tas neattiecas uz vīriešiem, kuri kļūst par tēviem (Ellemers, 2017). Tā rezultātā cilvēki parasti ir mazāk gatavi pieņemt darbā, paaugstināt vai izglītēt strādājošas mātes nekā strādājošus tēvus vai darbiniekus bez bērniem.

Taču sievietes nav vienīgās, kuras negatīvi ietekmē stereotipi. Vīrieši ir nepietiekami pārstāvēti profesionālajās un ģimenes lomās, kas uzsver kopību un rūpes, tieši šie stereotipi netieši novērš viņu interesi un iekļaušanos šādās lomās (Croft et al., 2015, kā minēts Ellemers, 2017). Šī pārlicība par sievietēm ir saprotama, ņemot vērā, ka sievietes ir galvenais, ja ne vienīgais vecāks, daudzās zīdītāju sugās. Arī tas, ka bērnu aizbildniecību visbiežāk iegūst mātes, atbalsta stereotipu, ka sievietes ir dabiski kompetentas, pārākas kā vecāks (Walter, & Czopp, 2011). Iespējams, ka sievietes biežāk iegūst aizbildniecību tāpēc, ka cilvēki viņas uztver kā ar bioloģisku noslieci būt par galveno vecāku. Ekspektāciju stāvokļa teorija (Expectation states theory) (Berger, Fisek, Norman, & Zelditch, 1977, kā minēts Walter, & Czopp, 2011) apgalvo, ka tad, kad uz īpašībām balstītās ekspektācijas ir pretrunā ar sniegumu, labākos grupas locekļus vērtēs negatīvāk nekā nelabvēlīgā situācijā esošos grupas locekļus. Tāpēc pozitīvu stereotipu gaidu neapstiprināšana rada negatīvus iznākumus. Dzimumu stereotipu kontekstā - brīvprātīgi bezbērnu sievietes tiek vērtētas negatīvāk nekā piespiedu kārtā bezbērnu sievietes (Jamison, Franzini, & Kaplan, 1979).

Valters un Čops (Walter, & Czopp, 2011) pētīja un secināja, ka pozitīvie stereotipi var nebūt tik pozitīvi – no pirmā acu skatiena var šķist iepriecinoši, ka dažas sociāli nelabvēlīgas grupas tiek uzskatītas par īpaši talantīgām vai lietpratīgām noteiktās jomās, līdz ar to šiem indivīdiem tiek uzliktas augstas prasības un, kad tās netiek izpildītas, sasniegtas, neskatoties uz to, ka viņiem ir kaut kādas it kā dabiskas spējas, viņi biežāk tiek vērtēti, un izturēšanās pret viņiem ir skarbāka atšķirībā no tiem, kuri nav saistīti ar šiem stereotipiem. Šajā pētījumā apstiprinājās tas, ka kļūdas gadījumā mātes tika uztvertas kā mazāk kompetentas kā vecāks un atbildīgākas par kļūdas sekām, nekā tēvi.

Gaidu - pārkāpumu teorija (Expectancy-violation theory) (Burgoon, 1986; Jussim et al., 1987, kā minēts Bettencourt et al., 1997) daļēji iesaka mums vērtēt cilvēkus ekstrēmāk, ja viņu uzvedība pārkāpj stereotipiskas cerības uz viņu nozīmīgākajām grupām. Kādā pētījumā (Taynor, & Deauz, 1973, kā minēts Bettencourt et al., 1997) par stereotipiskām gaidām paradījās, ka dalībnieki piešķīra lielāku atlīdzību sievietei, kura devusi palīdzību pilsoniskā ārkārtas situācijā, nekā vīrietim, kurš aprakstīts līdzīgi. Pētnieki to pamatoja ar to, ka šī glābšanas uzvedība bija vīrišķīga, sievietei negaidīta, kā rezultātā vērtētājus vairāk iespaidoja sievietes izpalīdzīgā uzvedība. Svarīgi ir tas, ka vērtētāja dzimums nemainīja secinājumu, tāpēc vērtētāja piederība grupai paradījās kā mazāk svarīga par stereotipiskajām gaidām. Vērtējot individuus no dažādām sociālajām grupām, kā svarīgu kritēriju var netieši atsaukties uz vērtētāja koncepciju par grupas vidējo vai standarta līmeni. Piemēram, tas, kas tiek uzskatīts par “ļoti pārlicinošu” uzvedību sievietē, var būt diezgan atšķirīgs no tā, kas tiek uzskatīts par “ļoti pārlicinošu” vīrietī. Abos gadījumos tiek izmantoti atšķirīgi sprieduma standarti, lai novērtētu katru no dzimumiem.

Tradicionālās dzimumu lomas uzsver sieviešu kā mātes un aprūpētājas un vīriešu kā apgādnieka pienākumus. Mēs pētām divus uzvedības veidus, kas tieši saistīti ar šīm lomām: izvēle palikt bez bērniem un pilna laika darbs, kad ir mazi bērni. Šie divi statusi ir skaudri, jo tie apdraud tradicionālos pieauguša cilvēka un ģimenes dzīves jēdzienus - mātes un tēva lomu noraidīšanu un novirzi no dzimumu lomu gaidām neatkarīgi no tā, vai tēviem nav pilnas slodzes apgādnieks, vai mātēm, kas nav pilnas slodzes aprūpētājas maziem bērniem. Pilna laika nodarbinātība ir tieši pretrunā ar mātes aprūpētāja lomu, taču tā ir saskaņota ar tēva nodrošinātāja lomu. Sieviešu un vīriešu nepieņemšana bezbērņības dēļ var būt mazāk diferencēta starp dzimumiem, lai gan, būšana par māti tiek uzskatīta kā centrā sievietes dzīvē, taču par vīriešiem šāds uzskats nav (Eicher et al., 2016).

Pētniecībā par stereotipiem lielu ieguldījumu ir devusi S. Fiske, kura ir attīstījusi stereotipu satura modeli (SSM) (Fiske, 2002). Tas ir modelis, kas skaidro, ka visi grupas stereotipi un starppersonu iespaidi veidojas divās dimensijās: siltums un kompetence. SSM kategorijas ataino stereotipu dabu gan no negatīvās, gan pozitīvās puses. Emocionālo siltumu atspoguļo tādas īpašības kā sirsnīgums, draudzīgums, labsirdīgums, uzvedība ar labiem nodomiem, patiesums un uzticamība. Kompetenci atspoguļo tādas īpašības kā kompetentums, prasmīgums, efektivitāte, gudrība, spējīgums un pārlicinātība. Individīdi tiek iedalīti atkarībā no uztvertā emocionālā siltuma un kompetences līmeņa (Fiske et al., 2002).

Augsti rādītāji abās kategorijās parasti tiek piedēvēti iekšgrupai un tuviem sabiedrotājiem, kas tiek uztverti kā emocionāli silti un kompetenti. Zemi rādītāji abās

kategorijās nozīmē, ka grupa tiek uztverta kā emocionāli auksta un nekompetenta. Šādā grupā ietilptu, piemēram, bezpajumtnieki. Grupas SSM kategorijās var vērtēt arī ambivalenti. Piemēram, kā kompetenti, bet zemu emocionālajā siltumā varētu vērtēt bagātņiekus. Turpretim emocionāli silti, bet mazāk kompetenti tiek uztverti sabiedrības vecākā gada gājuma cilvēki.

SSM tiek pētīts arī saistībā ar konkurenci un uztverto grupas statusu (Fiske et al., 2002). Kompetence ir tieši saistīta ar uztverto grupas statusu, proti, augstāka statusa indivīdi tiek uztverti kā kompetentāki, piemēram, biznesmeņi, nekā zemāka statusa indivīdi, kuri tiek uztverti kā nekompetenti, piemēram, bezdarbnieki. Taču emocionālais siltums tiek saistīts ar nekonkurējošām grupām, bet konkurējošas grupas saista kā mazāk emocionāli siltas. Piemēram, mājsaimnieces uzskata par nekonkurējošu grupu, kurām tiek piedēvēts emocionālais siltums.

Stereotipi par emocionālo siltumu un kompetenci ir saistīti ar noteiktām emocijām un izturēšanās veidu pret stereotipizēto grupu (Cuddy et al., 2007). Grupas, kuras tiek uztvertas pozitīvi abās kategorijās, indivīdiem rada vispozitīvākās emocijas, tās tiek novērtētas un cilvēki ar prieku tām palīdz, pasargā vai sadarbojas ar tām. Grupas, kuras abās kategorijās tiek uztvertas negatīvi, rada visnegatīvākās emocijas, tās tiek nicinātas, atgrūstas un pat apdraudētas. Grupas, kuras tiek uztvertas kā nekompetentas, bet emocionāli siltas, cilvēkos izraisa līdzjūtību, žēlumu un aizbildniecisku izturēšanos. Tās var tikt aizsargātas, tām var tikt sniegta palīdzība, taču tās var arī tikt atstumtas. Turpretī grupas, kuras tiek uztvertas kā kompetentas, bet emocionāli aukstas, tiek gan apskaustas, gan saistītas ar sadarbošanos, gan ar uzbrukumu. Emocionālā siltuma stereotipi nosaka aktīvas izturēšanās tendences, tas ir, aktīva palīdzēšana vai tieši pretēji – kaitēšana. Kompetences stereotipi nosaka pasīvas izturēšanās tendences, tas ir, sadarbošanās vai ignorēšana un nevērība (Cuddy et al., 2007).

VECĀKU KOMPETENCE

Džonss un Prinss (Jones & Prinz, 2005) definē vecāku kompetenci kā vecāku uzvedību, prasmes un stratēģijas, kas tiek uzskatītas par pozitīvas un adaptīvas bērna attīstības rezultātu veicināšanu. Sanders, Markie-Dads un Turners (Sanders, Markie-Dadds, & Turner, 2003) uzskata, ka vecāku kompetence ir cieši saistīta ar pašregulāciju, vecāku spēju centrālo prasmī, kas vecākiem ļauj: izvēlēties mērķus, uzraudzīt savu un bērna uzvedību, īstenot stratēģijas,

novērtēt savas audzināšanas efektivitāti. Savukārt Sabatelli un Waldrons (Sabatelli, & Waldron, 1995) tomēr apgalvo, ka vecāku kompetence ir (a) objektīva, jo tā ietver spriedumu par to, vai vecāku uzvedība atbilst sabiedrības normām un cerībām- šajā līmenī kompetenci vērtē ārēji avoti (piemēram, citi ģimenes locekļi, sociālie darbinieki, bērnu aizsardzības inspektori, kopienas medmāsas); (b) subjektīvi, atsaucoties uz vecāku novērtējumu par to, cik labi viņi darbojas vecāku lomā, salīdzinot ar viņu cerībām - šajā situācijā kompetenti vecāki ir tie, kas labvēlīgi vērtē savu lomu sniegumu. De Montinjē un Lašarite (de Montigny, & Lacharité, 2005) atbalsta šo sakot, ka atšķirība starp vecāku efektivitāti un vecāku kompetenci, patiesībā slēpjas tajā, kam pieder uztvere. Vecāku efektivitāte ir vecāku uztvere, savukārt viņi ierosina, ka vecāku kompetence pārstāv spriedumus, kas citiem ir par vecāku spējām. Kompetentā vecāku audzināšana ir aizsargājoša, uzmanīga un integrēta siltuma un bērna attīstībai atbilstošas kontroles kombinācija (Teti et al., 2017).

Džonstone un Mašs (Johnston & Mash, 1989) jēdzienu vecāku kompetences izjūta definēja kā vecāku priekšstatu par savu efektivitāti un apmierinātību esot vecāku lomā. Efektivitāti apraksta kā vecāku priekšstatu par savu kompetenci, spējām risināt ar bērna saistītas problēmas un vecāku pārliecības par savām prasmēm veikt vecāku lomas pienākumus, uzsverot tieši savus priekšstatus, nevis vecāku reālās spējas. Līdz ar to, ja vecākam ir priekšstats, ka viņš nespēj veikt kādu no šīm funkcijām, viņš sevi uztver kā nekompetentu esot vecāku lomā. Teti un Kandelarija (Teti & Candelaria, 2002) ir apskatījuši vecāku kompetenci no dažādām perspektīvām un secinājuši, ka tās visas šo jēdzienu skaidro ar diviem galvenajiem punktiem. Pirmais ir tas, ka siltums, pieņemšana un jutīgums pret bērnu pamatvajadzībām, sociālajām norādēm un to, kas ir atbilstoši sagaidāms konkrēta bērna attīstības līmenim, ir kompetentas vecāku universālas sastāvdaļas neatkarīgi no bērna attīstības pakāpes. Otrais ir tas, ka skarba, negatīva, piespiedu audzināšana universāli tiek uzskatīta par kaitīgu bērniem, lai gan tās novājinošās ietekmes pakāpe atšķirsies atkarībā no bērna vecuma un temperamenta. Trešais ir tas, ka kontrole, kad tā ir konstatēta kopā ar augstu vecāku siltumu, padara bērnus kompetentus, nekā gadījumos, kur kontroles nav vispār. Taču vecākiem ir jāatceras tas, ka pārmērīga kontrole apdraud bērna autonomiju un paaugstina bērna uzbudinājuma līmeni līdz tam, ka bērns pievērš lielāku uzmanību vecāku emocijām, kas ir ziņojuma pamatā, nevis pašam vēstījumam.

Tas, vai vecāki ir vai nav kompetenti audzināt bērnus, acīmredzami ir viedokļa jautājums. Neskatoties uz to, jebkura saprātīga standarta izmantošana vecākiem joprojām ir ļoti atšķirīga. Daži no vecāku kompetences novērtēšanas kritērijiem ir saistīti ar to efektivitāti, pārvaldot bērnu uzvedību un palīdzot bērniem mācīties un sociāli sadarboties ar citiem.

Kompetenti vecāki spēj izdarīt šīs lietas, nepazemojot, nopietni rājot vai neradot fizisku kaitējumu saviem bērniem (Ellis et al., 2018).

Ir minēti arī citi veidi, kā vecāki var attīstīt kompetenci. Ikdienas paradumu ieviešana un medicīnisko shēmu uzturēšana, izmantojot ģimenes rutīnu, pievēršas tam, kā ģimenes organizē uzvedību, kas veicina veselību un labklājību (Fiese, 2008). Ģimenes ir atbildīgas arī par tādas vides nodrošināšanu, kurā indivīdi var iegūt personiskās efektivitātes sajūtu un justies piederīgi grupai, kas viņus rūpējas un kopj. Rutīnu atkārtotāšanās laika gaitā un ģimenes rituālu veidošana var atļauties šādas saiknes. Ģimenes kārtība var būt svarīga arī vecāku kompetences veicināšanā un kopšanas prakses izveidošanā, kas saistīta ar bērnu veselību un labklājību, kā arī ir pierādījumi, kas liecina, ka pieredze bērna kopšanā pirms pirmā bērna piedzimšanas ir pozitīvi saistīta ar vecāku kompetences izjūtām; kā arī, tika konstatēts, ka zīdaiņu ritmiskums (piemēram, režīms, kādā zīdaiņi naktī iet gulēt) ir saistīta ar ģimenes rutīnas regularitāti, kas savukārt bija saistīta ar vecāku kompetenci (Fiese, 2008). Saistības starp aprūpes kompetenci un ģimenes rutīnām vecāku agrīnā stadijā, iespējams, ir vairāku darījumu rezultāts. Ja zīdaiņa un vecāku uzvedības stils ir labi saskaņots, bērnu var būt vieglāk iesaistīt ģimenes rutīnā. Parastā kārtība kļūst samērā stabila, un zīdaiņi ir vieglāk nomierināt, viņš ir vairāk pakļauts ieplānotām diendusām un mazāk pamostas naktī. Šī paredzamība savukārt var mazināt vecāku nenoteiktību un rūpes un palielināt kompetences jūtas. Kad vecāki iesaistās daudz atalgojošākās ikdienas kopšanas aktivitātēs, viņi kļūst pārliecinātāki par savām spējām, un pašas rutīnas kļūst pazīstamākas un vieglāk izpildāmas.

Lai arī cilvēki nepiekrīt, kas tieši ir kompetenta vecāku audzināšana, vairākos pētījumos ir mēģināts noteikt, vai šāda kompetence ir saistīta ar pēcnācēju pārkāpumiem. Citi termini, kas izmantoti kompetentu vecāku raksturošanai, ir autoritatīva (nevis autoritāra) vecāku audzināšana un bērnu audzināšanas kvalitāte (Ellis et al, 2018). Būtībā kompetenta vecāku rīcība atspoguļo tieksmi ņemt vērā bērna vajadzību pēc vadlīnijām un palīdzības, un spēju to nodrošināt tādā veidā, lai bērni to pieņemtu un novērtētu. Autoritatīva audzināšana ir definēta līdzīgi, t.i., piešķirot autonomiju ar ievērojamu uzraudzību un vadību. Vecāku kompetences mērīšana (dažreiz saukta par “vecāku kvalitāti”) bieži balstās uz “ekspertu” novērojumiem, bet citreiz uz vecāku vai pašu bērnu pašu ziņojumiem (Johnston & Mash 1989, kā minēts Ellis et al., 2018). Šajā pētījumā ir secināts, ka, pieaugot vecāku kompetencei, samazinās pēcnācēju iesaistīšanās likumpārkāpumos.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem (Centrālā statistikas pārvalde, 2020), Latvijas teritorijā izplatītākais ģimenes tips 2020.gadā bija vientuļas ģimenes (viens vecāks, ar vienu vai vairākiem nepilngadīgiem bērniem), kam seko pāri bez bērniem un vismazāk izplatītākās

bija precēti pāri ar nepilngadīgiem bērniem. Salīdzinot ar 2011. gadu, manāmi pieaudzis viena vecāka ģimeņu īpatsvars, īpaši vientuļo māšu, ko skaidro ar augstajiem šķiršanās radītājiem, kas ir viens no augstākajiem Eiropas Savienībā, kā arī ir augsto ārvaldību dzimstības līmeni (apmēram 40%) un augsto emigrāciju (vairāk nekā 25% no aizbraukušajiem bija vīrieši vecumā 25-44 gadi, no kuriem 1/3 bija precējušies) (Centrālā statistikas pārvalde, 2020). Vientuļo tēvu īpatsvars kopējā ģimeņu skaitā visos reģionos ir 3–4 %, vientuļo māšu lielākais īpatsvars ir Rīgā – 22,7 %, bet mazākais Latgalē – 17,8 %. Visos novados, izņemot Kurzemi, vientuļās mātes ar bērniem, kuri nav sasnieguši 18 gadu vecumu, ir izplatītākais ģimenes tips. Pēc šiem datiem var secināt, ka Latvijā bērna audzināšanu lielākoties uzņemas mātes, kas arī apstiprina iepriekš minēto. No šī arī izriet otrā hipotēze: mātes tiks uztvertas kā vairāk kompetentas.

AUDZINĀŠANAS PIEREDZE

Vecāku audzināšanas pieredze

Kā dažus audzināšanas pieredzes aspektus var minēt indivīdu uztveri par vecāku stresu un gandarījumu, personīgo papildījumu, ko viņi gūst esot vecāku lomā (Rholes, 2006). Šie vecāku pieredzes aspekti tiek uzsvērti, jo tie atspoguļo bieži norādītās izmaksas (stress) un ieguvumus (apmierinātība un papildījums), kas saistīti ar pāreju uz vecāku lomām. Indivīdi ar spēcīgu izvairīgo piesaistes stilu mazāk vēlas būt par vecākiem un, 6 mēnešus pēc dzemdībām, bērnu kopšanu uztver kā stresa pilnu un mazāk apmierinošu un personīgi nozīmīgu. No šī var secināt, ka ir divi veidi audzināšanas pieredzei: pozitīva (drošā piesaistes stila dēļ) un negatīva (izvairīgais piesaistes stila dēļ). Neatkarīgi no izvairīgās piesaistes, dalībnieki, kuri atklāja mazāku vēlmi kļūt par vecākiem, arī atbalstīja skarbākas disciplīnas prakses un gaidīja, ka viņu bērni būs emocionāli patstāvīgāki un mazāk sirsnīgi. Mazāka vēlme kļūt par vecākiem varētu izrietēt no bērnības pieredzes, kas saistīta ar stingrāku disciplīnu un mazāku pieķeršanos un atbalstu, kas savukārt varētu veidot potenciālo vecāku viedokli par viņu pašu bērniem.

Tēvi ar mentālu saslimšanu bērnus novērtēja kā ļoti svarīgus un nedaudz svarīgus savā dzīvē (Nicholson, Nason, Calabresi, and Yando, 1999), šo varētu skaidrot ar to, ka vecāku audzināšana ir psiholoģiski svarīga kā “normālisma” zīme un kā identitāte, kurai sociālajā

vidē ir cieņa un nozīme (Apfel & Handel, 1993, kā minēts Reupert, & Maybery, 2009). Pat tad, kad tēviem bija minimāls kontakts ar saviem bērniem, tēva loma joprojām bija svarīga, raksturīga iezīme tam, kas viņi bija un kā viņi parāda sevi sabiedrībā. Tajā pašā laikā sabiedrība un aģentūras neatzīst un neatbalsta šo vīriešu dzīves aspektu (Reupert, & Maybery, 2009). Arī mātes ar garīgām slimībām liecina, ka daudzām bērnu pieskatīšana ir atalgojosa un viņu dzīves ir galvenā loma, kaut arī viņi ziņoja, ka vecāku prasības ir ievērojamas (Diaz-Caneja & Johnson, 2004). Stigmas dēļ, kas saistītas ar garīgām slimībām, daudzas mātes nevēlas apspriest vecāku lomu, baidoties zaudēt piekļuvi saviem bērniem.

Tāpat vecāku audzināšanas pieredzi var arī nodalīt ar to, kā vecāks iesaistās bērna skolas gaitās. Epšteine (Epstein, 1991) ierosina sešus galvenos ģimenes un skolas iesaistīšanās veidus, kas var ietekmēt bērnu izglītības rezultātus, piemēram, vecāki (a) iesaistās skolā brīvprātīgi vai apmeklē pasākumus un (b) piedalās ar skolu saistītās aktivitātēs mājās, palīdzot mājas darbos vai pārbaudot ka mājas darbs ir izpildīts. Ir pierādīts, ka vecāku iesaistīšanās skolas procesos ir saistīta ar vairākiem pozitīviem izglītības rezultātiem, piemēram, paaugstinātu sasniegumu līmeni, labāku apmeklējumu un mazāk uzvedības problēmām (Chen, & Gregory, 2009).

Skolotāju audzināšanas pieredze

Nemot vērā, ka skolotāji bērna dzīvē var parādīties jau no pusotra gada vecuma (uzsākot bērnudārza gaitas), tie mēdz būt kā otrie vecāki. Šīs personas ietekmē bērna attīstību un pat personību. Un tas darbojas abos virzienos. Skolotāji mācās no bērniem un iegūst pieredzi par bērnu audzināšanu. Katrs skolotājs klasē rada atšķirīgas psiholoģiskās un uzvedības struktūras, kas ietekmē skolēnu iesaistīšanos un mācīšanos. Tiek izdalītas divas svarīgas skološanas prakses: (1) uz meistarību vērsta prakse, kurā uzsvars tiek likts uz personības pilnveidošanu, uzdevumu izpratni un efektīvu problēmu risināšanas prasmju apgūšanu, un (2) uz sniegumu vērsta prakse, kas ietver uzvaru uz ārējo gaidu un standartu izpildi (Walker, 2008). Uz meistarību vērsta prakse ir konsekventi saistīta ar adaptīviem studentu rezultātiem, piemēram, pārliecību, mācīšanās stratēģijas izmantošanu un sasniegumiem. Rezultātu fokusētas prakses rezultāti ir dažādi. Pētījumi saista šo praksi ar ierobežotu spēju uzskatiem un maladaptīviem iesaistīšanās veidiem, piemēram, ar lielu izvairīšanās uzvedības līmeni, tomēr tie ir saistīti arī ar pozitīvu studentu ietekmi un lielāku studentu iesaistīšanos un akadēmisko progresu. Skolotāji, kuri izmanto uz meistarību vērstu praksi, parasti sniedz

studentiem emocionālu un sociālu atbalstu, turpretī skolotāji, kuri lielākoties izmanto uz sniegumu vērstu praksi, to nedara (Patrick, Anderman, Ryan, Edelin un Midgley, 2001; Turner et al., 2002, kā minēts Walker, 2008) .

Izrādās, ka skolotāju uzvedība neko daudz neatšķiras no vecāku audzināšanas uzvedības. Pēc Baumrindes (Baumrind, 1991) domām, vecāku stils ir divdimensiju bērnu socializācijas modelis ar vairākiem procesiem katrā dimensijā. Viena dimensija, prasīgums, ietver stingru uzvedības kontroli, autonomijas atbalstu un gaidas. Otra dimensija, atsaucība, ietver siltumu un rūpes, resursu nodrošināšanu un pielāgošanos individuālajām vajadzībām. Šīs abas dimensijas izmanto arī skolotāji, tāpēc skolotāju audzināšanas pieredze ir līdzīga vecāku audzināšanas pieredzei. Audzināšanas stila jēdzienu var pielietot klases kontekstā, pārbaudot, kā skolotāji ietekmē meistarības un veikspējas mērķtiecīgu praksi uz skolēnu iesaistīšanos, pašefektivitāti un mācīšanos, kad tās tika izteiktas autoritatīvos un neautoritatīvajos stilos.

Brāļu un māsu audzināšanas pieredze

Rietumu valstu vecāki daudzus bērnu aprūpes aspektus(kā disciplīna, barošana, nēsāšana, emocionālas un afektīvas rūpes un atbalsts) vispirms piedzīvo tikai kā pieaugušie, pēc laulībām. Jaunie vecāki daudzās sabiedrībās, kas nav rietumu valstis, jau ir praktizējuši šādas prasmes, piedaloties brāļu un māsu aprūpē, vai dalītā vadībā, ģimenes sistēmā (Weisner, 1987). Šajā kontekstā bērna aprūpe, pēc vecāku un bērnu uzskatiem, bērniem ir vairāk kā mājas mācīšanās uzdevums, nevis specializēts pieauguša cilvēka uzdevums. Audzināšanas prasmju apmācības daudzās sabiedrībās, kas nav rietumu valstis, ir kopēja aprūpes sistēma, kurā vecāki, citi pieaugušie un vecāki bērni ir kopīgi atbildīgi par jaunākajiem. Jauktā vecuma un dzimuma bērnu grupa daļa bērnu pārvaldības uzdevumus savā starpā, kā arī ar vecākiem un citiem pieaugušajiem. Starpkultūru uzskats par bērnu aprūpes un audzināšanas apmācību ir tāds, ka bērnu aprūpes apmācība notiek brāļu un māsu grupā bērnībā; bērnu aprūpes prasmes tiek apgūtas agri, sākot no 5 vai 6 gadu vecuma; bērnu aprūpes prasmes tiek nošķirtas no vecāku sociālajām lomām, kas ir vēlāks dzīves posms, kurā parasti ietilpst laulība, jaunu māsaimniecību veidošana, un izmaiņas attiecībās ar vecākiem un brāļiem un māsām; un visbeidzot, šķiet, ka apstākļi, kas veicina brāļu un māsu aprūpi, izriet no kultūras īpašībām, kas raksturīgas vidēja līmeņa, intensīva darba ekonomikai un populācijām ar augstu

dzimstības līmeni (Weisner, 1987). Lielākajā daļā pasaules audzināšanas praktizēšana ir kulturāli sagaidāma darbība, kas ir daļa no normālas bērnu un agrīnās pusaudžu attīstības.

Šķiet, ka ir secība tam, kā bērniem kolektīvisma sabiedrībās tiek nodotas bērna kopšanas funkcijas no mātēm un citiem pieaugušajiem. Pirmkārt, bērni apgūst tiešu bērnu aprūpi un emocionāla komforta un atbalsta sniegšanu; tie pakāpeniski tiek attiecināti arī uz brāļu un māsu grupu, bet paliek kopīgi ar vecākiem. Tēvi un mātes saglabā savu lomu drošības sniegšanā un iztikas nodrošināšanā, un arvien biežāk šos uzdevumus dala ar vecākiem bērniem un pusaudžiem (Weisner, 1987). Rietumu sabiedrībās, šķiet, audzināšanas prasmju attīstības secība ir pretēja. Paredzams, ka Rietumu jaunais pieaugušais vispirms pamet vecāku māju un nodibina neatkarīgu mājsaimniecību. Paredzams, ka drīz pēc tam sekos pakāpeniska neatkarība no vecāku ekonomiskā un emocionālā atbalsta. Precības un bērni nāk tikai pēc tam, protams, ar izņēmumiem (Weisner, 1987).

Ņemot šo vērā, bērni, kuri ir bērnībā palīdzējuši ar mazāku bērnu audzināšanas aspektiem, sevi var labāk iedomāties vecāka lomā, jo tiem jau ir audzināšanas pieredze, salīdzinot tos, kuriem bērnībā šādas pieredzes nav bijis.

METODE

Pētījuma dizains un datu ievākšanas metode

Šī darba ietvaros, ar eksperimentālām metodēm tika pētīts kā respondenti vecākiem piedēvēs vainu, kompetenci un atbildību atkarībā no vecāka dzimuma. Pamatā ir 2 grupu randomizēts dizains, pēc nejaušības principa tika dotas aptaujas ar atšķirīgu vecāku dzimums. Eksperiments sastāv no 4 situāciju aprakstiem (gadījumiem) no vecāku ikdienas, kas iekļauj audzināšanas neveiksmi, kuriem seko 3 jautājumi par tēmām kompetence, atbildība un vaina, un viena pārbaudes jautājuma.

1. gadījums: Ir piektdiena, tēvs/māte, pēc garas dienas uzkopjot māju un garāžu, beidzot apsēžas pie kafijas tases. Viņš/viņa uzmeta aci pulkstenim un saprot, ka tas rāda 16:25. Viņš steigā skrien pārgērbties un darbināt mašīnu, jo bija sarunājis 8 gadīgo bērnu paņemt no skolas 16:00.

2. gadījums: Bērns, 6 gadi, ziemas brīvdienās aizbraucis pie vecvecākiem uz laukiem. Izkrāmējot drēbju somu tiek secināt, ka tēvs/māte nav ielicis nevienu zeķu pāri.

3. gadījums: Pārbaudes jautājums uz kuru jādod atbilde "1".

4. gadījums: Bērns, 7 gadi, atnācis no skolas, tēvam/mātei pastāsta, ka sāp kakls. Tēvs/māte izmēra temperatūru un iedod zāles pret kakla sāpēm. Pēc 3 dienām bērns vispār vairs neēd. Tēvs/māte aizved pie ārsta, tiek konstatēta angīna.

5. gadījums: Tēvs/māte ar savu 3 gadīgo bērnu aiziet uz piemājas bērnu laukumu. Bērns aizskrien slidkalniņa virzienā un tēvs/māte apsēžas uz soliņa un piezvana draugam/draudzenei. Pēc pāris minūtēm bērns atnāk raudādams un ar asinīm uz sejas, ir pārsista lūpa.

Pēc katras situācijas ir trīs jautājumi:

1. Cik kompetents, tavuprāt, ir šis vecāks?
2. Cik atbildīgs ir vecāks?
3. Cik, tavuprāt, vecāks ir vainīgs šajā situācijā?

Atbildes uz šiem jautājumiem ir veidotas Likerta skalas veidā, kur “1” ir “ļoti kompetents/ atbildīgs; pilnībā vainīgs” un “5” ir “ļoti nekompetents/ neatbildīgs; pilnīgi nevainīgs”.

Eksperimenta manipulācija un atkarīgā mainīgā mērījums

Tika izmantotas oriģinālas aptaujas, kuru mērķis ir ievākt informāciju par vainas, kompetences un atbildības piedēvēšanu vecākiem, kuri ir pieļāvuši audzināšanas kļūdas, lai noskaidrotu kā tās ir saistītas vecāka dzimums. Tajā tika izmantotas vienādas situācijas, bet ar atšķirīgiem vecāku dzimumiem. Neatkarīgais mainīgais ir vecāka dzimums, atkarīgais - vainas piedēvēšana. Dalībnieki ar aptaujas anketas palīdzību tika meklēti caur sociālo mediju platformu Facebook, respondenti tika aicināti piedalīties un dalīties ar aptauju. Randomizācija tika realizēta izmantojot respondenta dzimšanas dienas gadalaiku kā noteicošo faktoru.

Pētījuma dalībnieki

Kopumā bija 258 dalībnieki, vecumā no 19 līdz 69 gadiem (vidējais vecums 34,7 gadi). Sievietes – 234 (90,7 %), bet vīrieši – 24 (9,3 %). Respondenti bija gan ar (95 %), gan bez audzināšana pieredzes (5 %). Tika ievākti tādi sociāldemogrāfiskie dati kā dzimums un vecums. Respondenti grupās tika dalīti pēc nejaušības principa.

REZULTĀTI

Datu apstrāde tiek veikta IBM SPSS Statistics 22. Veicot Šapiro-Vilka testu, lai noteiktu atbilstību normālam sadalījumam, zināms, ka dati neatbilst normālsadalījumam. Tālāk dati tiek analizēti izmantojot Manna-Vitnija U-testu, lai salīdzinātu vērtības, kuras iegūtas aplūkojot mātes un tēva rīcības. Visos gadījumos un jautājumos netiek novērota statistiski nozīmīga atšķirība šajos rādītājos ($p > 0,05$). Vidējās vērtības liecina par to, ka vairumā gadījumu ir izvēlēts trešais atbilžu variants (neitrālākais).

1. tabula.

Aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji, 1. gadījums (kavēšana)

	Vecāks				Šapiro-Vilks	U
	Māte		Tēvs			
	(n=127)		(n=131)			
	M	SD	M	SD		
Kompetence	2,91	1,13	2,71	1,10	,912*	0,143
Atbildība	3,03	1,14	2,95	1,15	,906*	0,651
Vaina	2,39	1,16	2,55	1,12	,882*	0,176

* $p < 0,05$

Pirmajā gadījumā, kur vecāks ir 25 minūtes nokavējis bērna izņemšanas laiku abi vecāki tiek uzlūkoti vienādi kompetenti, atbildīgi un vainīgi. Šajā situācijas aprakstā vecāku tiek novērtēti gad vidēji kompetenti, gan vidēji neatbildīgi. Jautājumā par vainu, vecāki tiek uztverti visai vainīgi ($M=2,47$).

2. tabula.

Aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji, 2. gadījums (aizmirstās zeķes)

	Vecāks						Šapiro-Vilks	U
	Māte		Tēvs		Kopā			
	(n=127)		(n=131)		(n=158)			
	M	SD	M	SD	M	SD		
Kompetence	2,80	0,95	2,87	0,99	2,83	0,97	,896*	0,598
Atbildība	2,82	0,99	2,90	0,99	2,86	0,99	,897*	0,538
Vaina	2,62	1,10	2,61	1,03	2,62	1,06	,905*	0,976

*p<0,05

Pēc 2.tabulas rezultātiem var novērot, ka visi rādītāji ir gandrīz vienādi, kas liecina par to, ka gadījumā, kad bērnam tika aizmirstas zeķes, abi vecāki tiek uztverti vienādi kompetenti, atbildīgi un vainīgi. Visos jautājumus vecāki tiek novērtēti vidēji kompetenti, vidēji neatbildīgi un vidēji vainīgi.

3. tabula.

Aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji, 4. gadījums (angīna)

	Vecāks				Šapiro-Vilks	U
	Māte		Tēvs			
	(n=127)		(n=131)			
	M	SD	M	SD		
Kompetence	2,41	0,99	2,30	1,04	,886*	0,287
Atbildība	2,31	0,99	2,21	1,06	,862*	0,228
Vaina	3,38	1,17	3,40	1,19	,903*	0,936

*p<0,05

Gadījumā, kad bērns sūdzējies par kakla sāpēm, bet vecāks uz to reaģējis tikai tad, kad bērns pārstājis ēst angīnas sāpju dēļ, abi vecāki tiek novērtēti vienādi, bez statistiski nozīmīgām atšķirībām. Šajā situācijā respondenti vecāku novērtē kā visai kompetentus un visai atbildīgus, plus vidēji vainīgus. Kopumā skatoties, abi vecāki tiek vērtēti kā vairāk

vainīgi, no kā var secināt, ka, kad ir runa par bērna veselību, vecāki kļūdu gadījumā tiek vērtēti negatīvāk. Taču skatoties atbildības rādītājus, tie norāda uz to, ka vecākus uzskata kā vairāk atbildīgus. Šeit veidojas pretrunas. Taču, to varētu izskaidrot ar to, kā respondents ir sapratis jautājumu par atbildību, jo to var saprast no dažādām perspektīvām. Viena būtu tas, kā vērtē atbildību kā no cilvēka personības viedokļa; otra – atbildību par situāciju, līdzīgi kā ar vainu.

4. tabula.

Aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji, 5. gadījums (pārsistā lūpa)

	Vecāks				Šapiro-Vilks	U
	Māte		Tēvs			
	(n=127)		(n=131)			
	M	SD	M	SD		
Kompetence	3,70	1,04	3,56	1,12	,883*	0,420
Atbildība	3,66	1,23	3,63	1,17	,866*	0,714
Vaina	2,04	1,06	2,13	1,16	,838*	0,674

*p<0,05

Pēdējā gadījumā, kur tiek runāts par bērna traumu vecāka neuzmanības dēļ, vecāki arī tiek vērtēti vienādi. Jautājumā par kompetenci, abi vecāki tiek novērtēti kā visai nekompetenti. Respondenti vecākus šajā gadījumā novērtē kā ne pārāk atbildīgus. Turpretī vainas jautājumā redzams, ka vecāki tiek vērtēti kā visai vainīgi.

Salīdzinot kompetences jautājumus, atkal netiek atrastas statistiski būtiskas atšķirības starp māti un tēvu. Pirmajā un otrajā gadījumā vecāki tiek novērtēti kā vidēji kompetenti. Ceturtajā gadījumā respondenti vecākus uzlūko kā visai kompetentus, turpretī piektajā gadījumā – visai nekompetentus.

Skatoties respondentu vērtējumus par vecāku vainu, nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirīgas starp grupām. Pirmajā un piektajā gadījumā vecāki tiek novērtēti kā visai vainīgi. Otrajā gadījumā respondenti vecākus novērtē kā vidēji vainīgus, bet piektajā gadījumā kā visai vainīgus.

DISKUSIJA

Šī bakalaura darba mērķis bija noskaidrot, vai pastāv statistiski nozīmīga saistība starp vecāku audzināšanas neveiksmēm un vērtējumu par viņu vainu, kompetenci un atbildību. Tika izvirzītas trīs hipotēzes, no kurām neapstiprinās divas un vienu nav iespējas pārbaudīt datu trūkuma dēļ. No iegūtajiem rezultātiem izriet, ka vecāki visos audzināšanas neveiksmju gadījumos tiek vērtēti līdzīgi; ka, nepastāv statistiski nozīmīgu atšķirību starp abām eksperimentālajām grupām. Šie rezultāti ir pretrunās ar ASV veikto pētījumu (Walzer, & Czopp, 2011) ar līdzīgu mērķi, kurā respondentiem lūdza novērtēt vecāku vainu un pat piespriest cietumsodu par gadījumu, kurā bērns netika nogādāts uz bērnudārzu un tika atstāts visu dienu karstā mašīnā, kā rezultāts bija letāls. Šī pētījuma ietvaros tika aplūkotas gaidas par stereotipizētajām grupām, tāpēc, kad māte šīs gaidas nerasniedza, viņa tika vainota vairāk nekā tēvs, uz kuru šādu gaidu nebija.

Pirmā pētījuma hipotēze apgalvoja, ka mātes tiks uztvertas kā vairāk kompetentas. Šī pētījuma ietvaros tā netika apstiprināta, jo netika atrastas statistiski nozīmīgas atšķirības starp mātes un tēva vērtējumiem. No šī var secināt, ka visos gadījumos vecāki tiek uztverti vienādi kompetenti un dzimuma stereotipi neparādās. Šo varētu skaidrot ar respondentiem piedāvātajiem vecāku audzināšanas kļūdu gadījumu aprakstiem, kuri bija veidoti izvairoties no dzimumu stereotipiem un tiem piedēvētajām darbībām. Iespējams, ja tiktu piedāvāti gadījumi, kur ir redzamas dzimumu stereotipizētas darbības, kā, piemēram, ēst gatavošana, velosipēda remontēšana, būtu vērojami citi kompetences vērtējumi.

Netika apstiprināta arī otrā hipotēze - mātes neveiksmju gadījumā tiks vainotas vairāk. Netika atrastas statistiski nozīmīgas atšķirības starp grupu piedēvētajām vainām. Atliek secināt, ka arī šajā jautājumā vecāki tiek uztverti līdzīgi un dzimuma stereotipi netiek atrasti. Šeit rodas pretrunas ar līdzīga pētījuma rezultātiem (Walzer, & Czopp, 2011), kur tika noskaidrots, ka mātes ne tikai tiek vērtētas kā vairāk vainīgas, bet arī kā mazāk kompetentas vecāka lomā.

Pēdējo pētījuma hipotēzi - respondenti ar audzināšanas pieredzi vecākus neveiksmju gadījumā vērtēs negatīvāk nekā tie, kuriem pieredzes nav – nebija iespējas pārbaudīt, jo respondenti bez pieredzes bija tikai 5%, kas nav pietiekami, lai salīdzinātu un iegūtu līdzvērtīgus rezultātus. Procentu skaits ir tik mazs, jo kā audzināšanas pieredze tika ieskaitīta, gan būšana vecāka, gan skolotāja/-s, gan aukles/-ļa, gan vecākā brāļa vai māsas lomā, kas nozīmē, ka ir daudz lielāka iespēja, ka respondentu vidū gandrīz katrs var ietilpt kādā no šīm

kategorijām. Nākotnē, veicot līdzīgu pētījumu, būtu nepieciešams audzināšanas pieredzi raksturot citādāk, kā, piemēram, ir bērni vai nav bērni. Dati tika salīdzināti arī grupās “ir bērni” un pārējie respondenti, taču ņemot vērā, ka jautājumā varēja atzīmēt vairākas atbildes, lielākā daļa respondentu, kas bija atzīmējuši citu audzināšanas pieredzes veidu, bija arī ar bērniem, līdz ar to, grupa bez audzināšanas pieredzes atkal bija skaitliski mazāka un nebija iespējas veikt salīdzināšanu.

Sociālā vēlamība ir tieksme uzvesties vai sevi parādīt tā, lai indivīdu uzlūkotu pozitīvi, noliedzot trūkumus un pārspīlējot pozitīvās īpašības (Crowne, & Marlowe, 1960). Pētījumi liecina par daudz lielāku sociālās vēlamības neobjektivitāti sievietēm nekā vīriešu ziņojumos par uztura uzņemšanu, un tika ziņots, ka sociālā vēlamība izraisīja ievērojamu nepietiekamu ziņojumu par uztura uzņemšanu tikai sievietēm (Ambwani, & Chmielewski, 2012). Šī pētījuma ietvaros gandrīz 91% no respondentiem bija sievietes. ņemot vērā, ka sievietes ir vairāk tendētas dot sociāli vēlamu atbildi, sociālās vēlamība var būt viens no iemesliem, kāpēc starp grupām netika atrastas statistiski nozīmīgas atšķirības un kāpēc rezultāti lielākajā jautājumu daļā vistuvāk bija pie vidējā, neitrālākā atbilžu varianta.

Ņemot vērā, ka netika atrastas statistiski būtiskas atšķirības starp mātes un tēva vērtējumiem un neviena no hipotēzēm netika apstiprināta, var secināt, ka šī bakalaura darba ietvaros netika atrasta dzimumu stereotipu ietekme uz vecāku kompetences, atbildības un vainas vērtējumu. Kas neatbilst realitātei Latvijas teritorijā. Latvijas sabiedrībā par tipiskiem sievietes pienākumiem/darbiem ģimenes dzīvē uzskata mājas uzkopšanu, ēdiena gatavošanu, palīdzību bērniem mācībās, kā arī bērnu audzināšanu un bērna vešanu uz/no skolas. Vairāk par vīrieša pienākumiem/darbiem ģimenes dzīvē uzskata, piemēram, remontdarbus mājās un ģimenes materiālo nodrošināšanu (Latvijas Fakti, 2014).

Kā vienu no pētījuma ierobežojumiem var minēt kontrolgrupas trūkumu, kura varēja kalpot kā neitrāls salīdzinājums ar eksperimentālajām grupām. Kā arī, bez kontrolgrupas ir grūti noteikt vai rezultāti ir tādi jautājumu dēļ vai kādu citu ārēju apstākļu dēļ. Kā vēl viens ierobežojums var tikt uzskatīts 2.jautājums – “Cik atbildīgs ir vecāks?”-, jo to var saprast no dažādiem skatu punktiem. Viens būtu atbildība kā cilvēka personības iezīme, kamēr otrs - atbildību par situāciju. Šī pētījuma ietvaros dati tika analizēti ņemot prātā atbildību kā personības iezīmi. Kā iepriekš jau tika minēts, vēl kā pētījuma ierobežojumu var minēt mazo respondentu skaitu bez audzināšanas pieredzes, kā dēļ nevarēja ne apstiprināt, ne noliegt trešo hipotēzi.

Kā pētījuma stipro pusi varētu minēt respondentu skaitu ($n=258$), taču tajā pašā laikā kā vājo pusi var minēt mazo vīriešu skaitu starp respondentiem ($n=23$). Līdz ar to, šī pētījuma ievaros vairāk tiek apskatīts sieviešu vērtējums par vecākiem un stereotipi par dzimumiem. Veicot pētījumu atkārtoti noteikti būtu nepieciešams lielāks vīriešu dzimuma respondentu skaits, lai iegūtu vērtīgākus datus un skatījumu no abu dzimumu pārstāvjiem.

Šajā pētījumā iegūtie rezultāti ir nozīmīgi vairāku iemeslu dēļ. Viena zinātniskā nozīmība ir, ka šī tēma ir pētīta maz; gan latviešu, gan angļu literatūrā pētījumi ar šādu mērķi ir grūti atrodamī. Otrs ir tas, ka audzināšana un viss ap šo tēmu vienmēr būs aktuāls, jo rūpējoties par bērniem bez tās nevar iztikt. Kā praktisko nozīmību var minēt, ka šī pētījuma rezultāti apgāž iepriekš minētos stereotipus par dzimumiem un vecākiem, jo šeit tie neparādās un vecāki tiek novērtēti līdzīgi, nav statistiski nozīmīgas atšķirības starp grupu vērtējumiem.

Atkārtojot vai veicot līdzīgu pētījumu noteikti būtu nepieciešams lielāks vīriešu respondentu skaits; precīzāk noformulēti jautājumi, lai nerastos domstarpības par to interpretāciju, kontrolgrupa.

SECINĀJUMI

Stereotipizētu grupu pārstāvjiem bieži tiek piedēvētas “dabiskas” spējas. Sociālo lomu teorija (Eagly et al., 2000) skaidro, ka atšķirības starp dzimumiem sociālajā uzvedībā rodas sabiedrībā dominējošā dzimumu lomu sadalījuma dēļ, kurā sievietes tiek uztvertas kā mājsaimnieces un vīrieši kā ekonomikas nodrošinātāji. Līdz ar to, rodas dzimumu stereotipi. Ellemersa (Ellemers, 2017) pauž savu uzskatu, ka šie stereotipi netieši ietekmē arī mūsu pieņēmumus, kuri mums ir attiecībā uz atsevišķām sieviešu un vīriešu īpašībām, prioritātēm, vajadzībām, kā arī standartiem, pēc kuriem mēs viņus vērtējam. Kā piemērus viņa min, ka vīriešu stereotipiskā sfēra ir spēks, bet sievietēm – kopība; vīrieši ir uz individuālu uzdevumu veikšanu orientēti, sievietes uz ģimeni. Šo var redzēt arī mūsdienu sabiedrībā, kad mātes joprojām ir bērnu primārās aprūpētājas (Huerta et al., 2013, kā minēts Endendijk et al., 2017), sievietes ir vairāk pārstāvētas izglītības jomā, taču vīrieši – profesijās, kas saistītas ar varu, fizisku spēku un statusu (Endendijk et al., 2017). Šīs dzimumu lomas noved līdz stereotipiskām gaidām par atšķirīgo dzimumu uzvedību un raksturu jeb dzimumu stereotipiem, kas izpaužas kā atšķirīgas attieksmes pret sievietēm un vīriešiem, kas savukārt noved pie dzimumu atšķirībām uzvedībā.

Šī bakalaura darba mērķis bija noskaidrot, vai pastāv statistiski nozīmīga saistība starp vecāku audzināšanas neveiksmēm un vērtējumu par viņu vainu, kompetenci un atbildību. ASV veiktā pētījumā (Walzer, & Czopp, 2011) tika noskaidrots, ka identiskas audzināšanas neveiksmes gadījumā māte tika vainota vairāk un apsūdzēta negatīvāk nekā tēvs. Šajā darbā tas neparādījās, jo netika atrastas statistiski nozīmīgas atšķirības starp tēva un mātes vērtējumiem. Ņemot šo vērā, pirmās divas hipotēzes netika apstiprinātas, bet trešo nebija iespējas pārbaudīt mazā respondentu bez pieredzes skaita dēļ.

Veicot pētījumu atkārtoti, noteikti nepieciešams līdzīgāks abu dzimumu respondentu skaits, lai iegūtu pēc iespējas aptverošākus rezultātus, kā arī iekļaut kontrolgrupu, lai izvērtētu jautājumu nozīmīgumu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

- Angley, M., Divney, A., Magriples, U., & Kershaw, T. (2015). Social Support, Family Functioning and Parenting Competence in Adolescent Parents. *Maternal and Child Health Journal*, 19(1), 67–73.
- Ambwani, S., & Chmielewski, J., F. (2012). Weighing the Evidence: Social Desirability, Eating Disorder Symptomatology, and Accuracy of Self-reported Body Weight Among Men and Women. *Springer Science*, 68, 474-483.
- Barber, B. K., & Harmon, E. L. (2002). Violating the Self: Parental Psychological Control of Children and Adolescents. In B.K. Barber (Eds.), *Intrusive Parenting: How Psychological Control Affects Children and Adolescents (15-52)*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Baumrind, D. (1991). Parenting styles and adolescent development. In R. M. Lerner, A. C. Petersen, & J. Brooks-Gunn (Eds.), *Encyclopedia of Adolescence*, Vol. 2, (pp. 746–758). New York: Garland.
- Bettencourt, B.A., Dill, K. E., Greathouse, S.A., Charlton, K., & Mulholland, A. (1997). Evaluation of Ingroup and Outgroup Members: The Role of Category-Based Expectancy Violation, 33(3), 1–275.
- Bodenhausen, G. V. (1990). Stereotypes as judgmental heuristics: evidence of circadian variations in discrimination. *Psychological Science*, 1(5), 319–322. doi:10.1111/j.1467-9280.1990.tb00226.x
- Bodenhausen, G.V., & Lichtenstein, M. (1987). Social stereotypes and information-processing strategies: the impact of task complexity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(5), 871-880. DOI: 10.1037//0022-3514.52.5.871.
- Booth, T., & Booth, W. (1994). Parental adequacy, parenting failure and parents with learning difficulties, 2(3), 161–172.
- Centrālā statistikas pārvalde (2016). Sievietes un vīrieši Latvijā.
- Chen, W., & Gregory, A. (2009). Parental Involvement as a Protective Factor During the Transition to High School. *The Journal of Educational Research*, 103(1), 53–62.
- Conrad, J. (1986). *An Outcast Of The Islands*. London: Peinguin Books.

- Correll, S. J., Benard, S., & Paik, I. (2007). "Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty?" *American Journal of Sociology*, 112: 1297-1339.
- Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 631-648.
- Crowne, D. P., & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24, 349–354.
- Czopp, A. M., & Monteith, M. J. (2006). "Thinking Well of African Americans: Measuring Complimentary Stereotypes and Negative Prejudice." *Basic and Applied Social Psychology*, 28: 233-250.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*, 113 (3), 487–96.
- Diaz-Caneja, A., & Johnson, S. (2004). The views and experiences of severely mentally ill mothers. A qualitative study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39, 472–482.
- Eagly, A. H., & Antonio, M. (1994). Are People Prejudiced Against Women? Some Answers from Research on Attitudes, Gender Stereotypes, and Judgments of Competence. *European Review of Social Psychology*, 5, 203-216.
- Eagly, A. H., Wood, W., & Diekmann, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.), *The developmental social psychology of gender* (pp. 123–174). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eicher, V., Settersten, R. A., Penic, S., Glaeser, S., Martenot, A., & Spini, D. (2016). Normative Climates of Parenthood across Europe: Judging Voluntary Childlessness and Working Parents. *European Sociological Review*, 32(1), 135–150.
- Ellemers, N. (2017). Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69 (1), 275-298.
- Ellis, L., Hoskin W. A., & Ratnasingam M. (2018). Familial Factors. In L. Ellis, W. A. Hoskin & M. Ratnasingam (Ed.), *Handbook of Social Status Correlates* (pp.47-73). Cambridge: Academic Press.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., van der Pol, L. D., van Berkel, S. R., Hallers-Haalboom, E. T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2017). Gender Differences in

Child Aggression: Relations With Gender-Differentiated Parenting and Parents' Gender-Role Stereotypes. *Child development*, 88(1), 299–316.

Epstein, J. L. (1991) Effects on student achievement of teachers' practices of parent involvement. In S. Silvern (Ed.), *Advances in reading/language research: Literacy through family, community, and school interaction*. (Vol. 5, pp. 261–276). Greenwich, CT: Jai Press.

Fiese, B. H. (2008). Family Context in Developmental-Behavioral Pediatrics. In M. L. Wolraich, D. D. Drotar, P. H. Dworkin & E. C. Perrin (Ed.), *Developmental-Behavioral Pediatrics* (pp.79-108). Maryland Heights: Mosby.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902.

Fredrickson, B. L., & Roberts, T. A. (1997). OBJECTIFICATION THEORY: Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173–206.

Hoff, E, Laursen, B., & Tardif, T. (2002). Socioeconomic Status and Parenting. M.H. Bornstein (Eds.). *Handbook of parenting, Volume 2, Biology and Ecology of parenting*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates,

Jamison, P. H., Franzini L. R., & Kaplan, R. M. (1979). Some Assumed Characteristics of Voluntarily Childfree Women and Men. *Psychology of Woman Quarterly*, 4 (2), 266-273.

Johnston, C., & Mash, E. J. (1989). A Measure of Parenting Satisfaction and Efficacy. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18(2), 167-175.

Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: a review. *Clinical Psychology Review*, 25, 341-63.

Kretchmar-Hendricks, M.(2017). Parenting, *Encyclopedia Britannica*. Retrieved April 20, 2020 from <https://www.britannica.com/topic/parenting>

Latvijas Fakti (2014). Attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem sabiedrībā.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. In P. H. Mussen, & E. M. Hetherington (Eds.), *Handbook of Child*

Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development (pp. 1-101).
New York: Wiley.

McGee, R., Wolfe, D., & Olson, J. (2001). Multiple maltreatment, attribution of blame, and adjustment among adolescents. *Development and Psychopathology*, 13(4), 827-846.)

de Montigny, F., & Lacharité, C. (2005). Perceived parental efficacy: Concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49, 387-96.

Peterson, G. W., & Hann, D. (1999). Socializing Parents and Children in Families. In, K.S Steinmetz, M. B. Sussman, & G. W. Peterson (Eds.), *Handbook of Marriage and the Family*(327-370). New York: Plenum Press.

Reupert, A., & Maybery, D. (2009). Fathers' Experience of Parenting with a Mental Illness. *Families in Society*, 90(1), 61–68.

Rudman, L. A. (1998). Self-Promotion as a Risk Factor for Women: The Costs and Benefits of Counterstereotypical Impression Management. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74: 629–645.

Rholes, W. S. (2006). Avoidant Attachment and the Experience of Parenting. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(3), 275–285.

Sabatelli, R. M., & Waldron, R. J. (1995). Measurement issues in the assessment of the experiences of parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 969-80.

Sanders, M. R., Markie-Dadds, C., & Turner, K. M. T. (2003). Theoretical, scientific and clinical foundations of the Triple P - Positive Parenting Program: a population approach to the promotion of parenting competence. *Parenting Research and Practice Monograph*, 1, 1-21.

Samokhvalova, A. G. (2016). Parenting Mistakes as a Factor in Communication Difficulties in Children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 233, 123–127.

Shaver, K. G. (1985). *The attribution of blame: Causality, responsibility, and blameworthiness*. New York: Springer-Verlag.

Šulca, S. (2020). Latvijā 43,2 % ģimeņu aug nepilngadīgi bērni. Izgūts no:
<https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-raditaji/meklet-tema/2897-latvija-432-gimenu-aug-nepilngadigi>

- Teti, D. M., & Candelaria, M. A. (2002). Parenting Competence. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting Volume 4 Social Conditions and Applied Parenting*(pp. 149-180). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Teti, D. M., Cole, P. M., Cabrera, N., Goodman, S. H., & McLoyd, V. C. (2017). Supporting Parents: How Six Decades of Parenting Research Can Inform Policy and Best Practice. *Social Policy Report, 30*(5), 1–34.
- Villicana, A.J., Garcia, D.M., & Biernat, M. (2017). Gender and parenting: Effects of parenting failures on evaluations of mothers and fathers. *Group Processes and Intergroup Relations, 20* (6), 1-12.
- Walker, Joan M. T. (2008). Looking at Teacher Practices Through the Lens of Parenting Style. *The Journal of Experimental Education, 76*(2), 218–240.
- Walzer, A. S., & Czopp, A. M. (2011). Mother knows best so mother fails most: Benevolent stereotypes and the punishment of parenting mistakes. *Current Research in Social Psychology, 16*.
- Weisner, T.S. (1987). Socialization for Parenthood in Sibling Caretaking Societies. In J. B. Lancaster, J. Altmann, A. S. Rossi, & L. R. Sherrod (Eds.) *Parenting Across The Life Span: Biosocial Dimensions*. New York: Routledge.
- Wojciszke, B. (2005). Affective concomitants of information on morality and competence. *European Psychologist, 10*, 60-70.
- Yang, Z., & Schaninger, C. M. (2010). The Impact of Parenting Strategies on Child Smoking Behavior: The Role of Child Self-Esteem Trajectory. *Journal of Public Policy & Marketing, 29*(2), 232–247.